

Türküstan

www.turkustan.info

"Şəhid" deyəndə birbaşə güllə qabağında şəhid olanlardan getməyəcək söhbət. Onlar haqqında da layihələrimiz var, amma bu layihə el-oba, vətən yolunda elmi, sənəti, düşüncəsi ilə mübarizə aparıb, bu yolda fəda olanlar haqqındadır.

Lent.az -in "Şəhid ziyalılarımız" layihəsində budəfəki qəhrəmanımız Əhməd Cavaddır... həmin o imzası fəxri adı olan, türk dünyasının oğlu Əhməd Cavad.

əvvəli ötən sayımızda

Şükriyyə taleyim, şükür xudaya
Gördüyüm doğrudur, yoxsa bir rəyayə?..

- yazan şairlə bəy qızının eşq hekayəsi dillərə dastan olur. Sədaqət və eşq nümunəsi kimi.

Azərbaycan müstəqilliyinə qovuşmaq ərafəsində Əhməd Cavad həyatında hər şeyin qaydasına düşəcəyi ümidində idi. Onun həyatı Azərbaycanın müstəqilliyi, türk birliyinə qovuşması ilə bağlı idi. Arzularını gerçəkləşəcək kimi görünürdü.

Əhməd Cavadın 1918-1920-ci illər yaradıcılığı bunu dikte edir. "Ey əskər" (1918, Bakı), "İngilis" (1918, Bakı), "Bismillah" (1918, Bakı), "Röyasını görmüşdüm" (1919, Hacıkənd), "Qalx", "Şəhidlərə" (1919, Gəncə), "Bən kiməm" (1919, Gəncə), "Aşiqin dərdi", "Nədən yarandın", "Gəlmə", "Dağlar", "Marş" (1918, 14 avqust), "Türk ordusuna" (1918, Gəncə) adlı şeirlər məhz həmin dövrün məhsuludur.

Şairin 1918-ci ildə qələmə aldığı şeirlərdən biri də "Bismillah" adlanır. "Bismillah" şeiri 1918-ci ildə, sentyabr ayının 15-də Bakının Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən ruslardan və erməni daşnaq qüvvələrindən, həmçinin ingilis əsgərlərindən tam azad edilməsinə həsr edilib. Bakıda şəhidlər abidəsinin təməlqoyma mərasimində Azərbaycan uğrunda döyüşlərdə həlak olmuş türk əsərgərlərinə həsr etdiyi "Qalx" şeirini oxuyub.

**Qalx, qalx, sarmaşıqlı məzar altından
Gəlmiş ziyarətə, qızlar, gəlinlər.
Ey karvan keçidi, yollar üstündə
Hər gələn yolçuya yol soran əsgər.**

"Azərbaycan bayrağı" adlı şeiri isə tərtəmiz vətənə sevgidən yoğrulub :

**Türküstan elləri öpüb alınını
Söyləyir dərdini sana bayrağım.
Üç rəngli əksini Quzğun dənizi
Əməğan yollasın yara, bayrağım.**

Əhməd Cavad AXC dövründə fəaliyyət göstərən, yeni görüşlü ədib və mühərrirlərin yaratdığı, 100-dən artıq ədibi və şairi öz etrafında birləşdirən "Yaşıl qələmlər" dərnəyinin üzvü idi. Bu cəmiyyət İstanbul bulvarında "Türk ocağı"nın Bakıda açılan şöbəsi əsasında yaranmışdı. Azərbaycanda bütün işlər əsasən "Yaşıl qələm" ədəbi cəmiyyəti vasitəsilə həyata keçirilirdi. Burada M.Ə.Rəsulzadə, Ü.Hacıbəyli, S.Hüseyn,

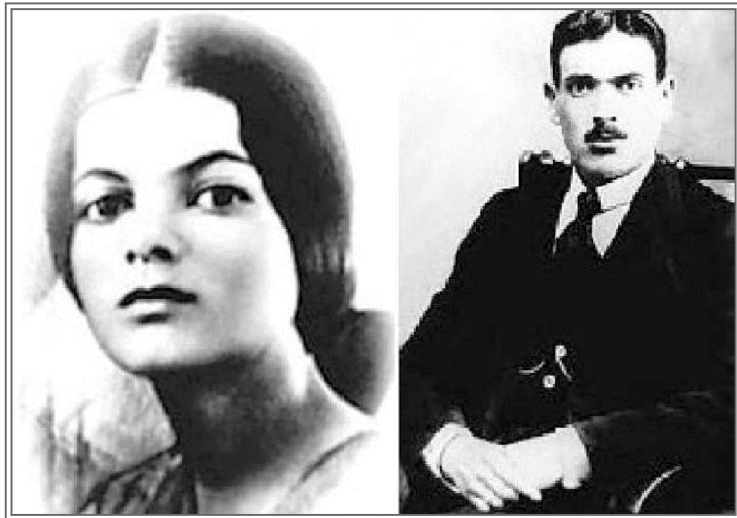
Ö.Faiq, N.Vəzirov, Ə.Haqqverdiyev, H.Cavid, M.Hadi, A.Şaiq, C.Cabbarlı ilə birlikdə Ə.Cavad da yaxından iştirak edirdi. Dərnəyin üzvləri yeni hökumətin dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin inkişafına çalışırdılar. Azərbaycanın müstəqil gələcəyi üçün, müstəqil Azərbaycan üçün çalışırdılar.

Əhməd Cavadın "Gəncədə istiqlal günü" məqaləsi Azərbay-

Atatürkü ağladan mahnı, "Şeirin Rəsulzadəsi", talan olan diyar... – Şəhidziyalı

can Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının ilk ildönümünə həsr olunub. Yeri gəlmişkən, Əhməd Cavad Nuru Paşa ilə Gəncədə görüşüb- 1918-ci ildə. Ona "Qoşma" kitabını da hədiyyə edib.

Əhməd Cavad hələ müharibədə olduğu dövrdə məhz M.Ə.Rəsulzadənin təklifi ilə Müsavat partiyasına və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlamentinin üzvü və katibi seçilib.

Şairin Milli hökumətin daxili və xarici fəaliyyətində iştirakı üçün 1918-ci ildə ona Gəncə qubernatoru tərəfindən dekabr ayının 22-də xarici pasport da verilir. O, azad surətdə İrana və Türkiyəyə gedib-gələ bilirdi.

Əhməd Cavad AXC-nin Gürcüstanda, Dağıstanda fəvqəladə və səlahiyyətli nümayəndəsi kimi diplomatik işlər görüb. 1918-1920-ci illərdə, 26-28 yaşlarında Azərbaycan milli istiqlalının təbliğatçısı olub.

1920-ci il deyirəm və dəhşət məni bürüyür. Bu sadaladıqlarım Sovet işğalından sonra onun başına nələrin gələcəyindən xəbər verir, zətən. Bu da Sovet işğalı. Uğrunda ölməyə hazır olduğu Cümhuriyyətin darmadağın edilməsi, arzuların puç olduğu il.

Əhməd Cavad yazılarına və siyasi görüşlərinə görə repressiyaya məruz qaldığı dövrə qədər artıq 3 dəfə həbs olunmuşdu. Şair ilk dəfə 1923-cü ildə həbs olunub, bir neçə ay həbsdə saxlanılıb. Cavad Axundzadənin MTN arxivindəki 1923-cü il, PR – 20942 sayılı istintaq işindən aydın olur ki, Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının əməliyyat müvəkkili İvan Makarov 1923-cü il

dekabr ayının 1-də "Müsavat" partiyasının işləri ilə tanış olur və belə qərara gəlir ki, Cavad Axundzadə 1918-ci ildən "Müsavat" partiyasının üzvüdür. Şair Batumda olarkən Gəncə şəhərində yaşayan məktəb yoldaşı Abdulla Ağəli oğlu ona məktub göndərir və bu məktubdan aydın olur ki, "Müsavat" partiyasının Gəncə şəhərində yaradılmasının təşkilində Əhməd Cavad yaxından iştirak edib. Bundan başqa o, Quba şəhərində müəllim işləyərək ətrafına müsavətçilər toplaşmış, mütəmadi olaraq Bakı müsavətçiləri ilə əlaqə saxlayıb. Həmçinin Əhməd Cavad Axundzadə müsavətçi, M.Ə.Rəsulzadənin silahdaşlarından biri olan Mirzə Bala Məmmədzadənin Türkiyəyə qaçıb getməsinə təşkil edib.

Onun bundan sonra yaşadıklarını nə mənim yazmağa, nə də oxucunun oxumağa iqtidarı çatmaz.

Əslində Sovet işğalından sonra müəllimlik fəaliyyətini davam etdirir, Qusarda işləyir, şeirlər yazır. Hətta təhsilini artırır, pədaqoji təhsil alır. Şeirlərinin Türkiyədə də çap olunması, özü bilmədən, onun haqqında şübhələri artırır və təbii ki, düşmənlərinin dəyirmanına su tökülür.

Qaynatası Süleyman bəy sizi Türkiyəyə qaçaraq təklif etsə də bir vaxtlar İstanbulda yaşamağı arzu edən Əhməd Cavad vətənin çətin günlərində qaçmağı özünə sığışdırmayıb imtina edir.

Əhməd Cavadın sovet dövründə yazdığı lirik şeirlərdən biri olan "Göy göl" ən çox müzakirələrə və tənqidi fikirlərə səbəb olan əsərlərindən biri olub. Səkkiz bənddən ibarət olan şeir 1925-ci ildə nəşr olunub. Məşhur "Göy göl" şeirinə bir qrup həmkarı tərəfindən əksinqilabi şeir damğası vurulur və bununla da şair həbsxanaya salınır. Ə.Cavad "Göy göl" şeirinə görə 5-6 ay həbsdə saxlanılır. İttihama səbəb şairin yazdığı bu misralardır:

**Sənin gözəlliyin gəlməz ki saya,
Qoynunda yer vardır yıldıza, aya!
Oldun sən onlara mehriban daya,
Fələk büsatını quralı, Göy göl!**

1937-ci ilin mart ayında Şota Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" əsərinin tərcüməsinə görə ilk mükafata layiq görülməsinə baxmayaraq, həmin ilin 4 iyununda şair müəllimi H.Cavid, tələbəsi M.Müşfiq və həmyerlisi V.Xulufu ilə eyni vaxt-

da həbs edilir. Bu onun son həbsi olur.

O qədər işgəncələrə məruz qalır ki, Şükriyyə xanıma yazdığı kiçik kağız parçasında 16 yaşında ağır xəstəlikdən itirdikləri Al-

xanımı da Qazaxıstana sürgün edirlər. Qadın səkkiz illik cəhənnəm əzabından sonra aldığı bəraətlə uşaqlarının yanına qayıda bilir. Bir müsahibəsinə dinləmişdim – rus dilində da-

maz haqqında deyir ki, nə yaxşı ki, Almaz tez getdi, bunları o da yaşayacaqdı yoxsa.

1937-ci il iyunun 3-də şairin mənzilinə girib axtarış aparırlar. Əhməd Cavadın qalın bir cilddən ibarət olan şəxsi işində evini axtarış zamanı müsadirə olunan əşyalar qeyd olunur...

Həmin əmlak siyahısında Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin, Kautskinin, Buxarinin kitabları, H.Zeynallının, V.Xulufunun bəzi əsərləri, "Türk sözü" qəzeti, özünün "Dalğa" kitabçası, 3 qeyd dəftərcəsi, 15 müxtəlif məktub, Şükriyyə xanımın qızıl zinyət əşyaları, yeddi qızıl beşliyi, dostlarının şairə bağışladığı iki ədəd suvenir-xəncəri göstərilir. Əhməd Cavadın 12493/24 nömrəli iş qovluğunda əllə yazılmış protokollar, şahid ifadələri, hökm, arayış, çıxarış, məktub, zəmanət, rus makinasında necə gəldi yazılmış "Göy göl" şeiri saxlanılır.

Ailəsi dağlır, uşaqları zorla Şükriyyə xanımdan alınıb uşaq evinə verilir. Bolşevik əsgəri uşağı zorla qamarlayıb Şükriyyə xanımın qucağından alanda anasından ayrılmaq istəməyən yaş yarımliq oğlunun dırnaqları Şükriyyə xanımın sifətində üç dərin cızıq qoyur. Sonradan nəvəsinin danışdıqlarına görə ömrünün sonuna qədər o iz ananın üzündə qalmış.

Şükriyyə xanımı isə həbs edirlər. Sürgündən əvvəl ona təklif edirlər ki, guya Əhməd Cavad-dan ayrılması haqqında sənədə qol çəksə onu övladlarına qovuşduracaqlar. Caynağında olduğu rejimin hiyləsindən xəbərdar olan Şükriyyə xanım qəlbine daş basıb mən Əhməd Cavadım üçün atam Süleyman bəydən keçdim, ondan keçim deyirsiniz. Onu sizin qurşununuzdan öncə mənim bu imzamı öldürər-deyə cavab verir.

Əhməd Cavad isə DTX-nin zindanında hədsiz işgəncələrə məruz qalırdı.

Nəhayət, 12 oktyabrda başlanan məhkəmə cəmi 15 dəqiqə davam edir. Ona hökm oxunur-güllənmə. Oktyabrın 12-dən 13-nə keçən gecə şairi güllələyirlər. Həmin gecə Əhməd Cavadla birlikdə yazıçı Böyükəğa Talıblı da daxil olmaqla, 46 nəfər güllələnib.

Bütün repressiyaya uğrayan ziyalıların ailələri kimi Şükriyyə

nışırdı, Əhməd Cavadı tərifləyib ağlayırdı. 1955-ci ildə bəraət alan Əhməd Cavad üçün ağlayırdı.

**Mən bir qulam, yük altında əzilmişəm, qardaşım,
Sevinç bilməz bir məxləqəm, ahu-zardır sirdaşım.**

**Damğa vurub, zəncirləyib tullamışlar zindana,
Qarlı-buzlu cəhənnəmlər məskən olmuşdur mana.**

**Mana dinmə, sus deyirsən, ne vaxtacan susacam,
Böhranların, hicranların, məhbəsində qalacam?**

**Niyə susum, danışmayım, insanlıqda payım var,
Mənim ana vətənimdir talan olan bu diyar.**

**Niyə susum, danışmayım, Türk yurdudur bu topraq,
Oğuzların, elxanların vətəninə kimdir, bax!**

**Bu dünyada azadlığı şənşöhrətdən üstün tut,
Alçaqlığı, yaltaqlığı, rəzilliyi sən unut!**

Necə susum, danışmayım, mən eyleyim xəyanət?

Hanı sevgi, hanı vətən, de harda qaldı millət?

Mən bir qulam, yerim altun, suyum gümüş, özüm ac,

Atam mahkum, anam sail, əlim hər şeyə möhtac.

Mən Türk övladiyam, dərin ağılım, zəkam var,

Ne vaxtacan çiyimizdəgəzəkəkdir yağılar?

**Nə qədər ki, hakimlik var, məhkumluq var, mən varam,
Zülmə qarşı isyankaram, əzilsəm də susmaram.**

Əhməd Cavad heç bir fəaliyyəti olmasa belə, yalnız bu "Susmaram" şeirinə görə bolşevik qəzəbinə gələcəkdi. Amma o şeiri bolşeviklər görməyiblər, onu şairin bir dostu əzbərləyib, vərəqi ələ keçməsin deyər cırıb. İllərlə şeiri öz oğluna əzbərləyib. Müstəqillikdən sonra həmin oğlan şeiri mətbuatda çap etdirib. 67 il sonra ortaya çıxan bu şeirlə yaşayır Əhməd Cavad. Şairin həyatı belə davam edir – Azərbaycan dövlət himnidə, "Çırpınırdın, Qara dəniz" şərqisində, "Şükriyyə" harayında, bir də Azərbaycanı-türkü sevən hər kəsin qəlbində...